

УДК 376.2:373.524

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ – НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Яковлева С.Д., д. психол. н.,
професор кафедри корекційної освіти
Херсонський державний університет

У статті представлено проблему навчання та виховання дитини з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчання. Питання гармонійного розвитку дитини розглядав у своїх працях В.О. Сухомлинський, зважаючи на необхідність формування особистості. Поєднання ідей В.О. Сухомлинського із сьогоденням в умовах формування «нової української школи» задля розвитку цілісної особистості набуває великого значення, оскільки саме інклюзивне навчання дає змогу адаптуватися до типових життєвих ситуацій, позбутися почуття ізольованості, відчуження, сприяє соціалізації. Формування компетентної особистості, здатної до успішної адаптації в суспільстві, є стратегічною метою навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії, відкриваючи для цієї категорії дітей нові можливості.

Ключові слова: діти з порушеннями психофізичного розвитку, інклюзивне навчання та виховання, формування особистості, нові можливості розвитку.

В статтю представлена проблема обучения и воспитания детей с нарушениями психофизического развития в условиях инклюзивного обучения. Вопросы гармонического развития ребенка рассматривал в своих трудах В.А. Сухомлинский, обращая внимание на необходимость формирования личности. Единство идей В.А. Сухомлинского с сегодняшним днем в условиях формирования «новой украинской школы» для развития целостной личности приобретает большое значение, поскольку именно инклюзивное обучение дает возможность адаптироваться в типичных жизненных ситуациях, избавиться от чувства изоляции, отчуждения, способствует социализации. Формирование компетентной личности, способной к успешной адаптации в обществе, является стратегической целью обучения и воспитания детей с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзии, открывая для этой категории детей новые возможности.

Ключевые слова: дети с нарушениями психофизического развития, инклюзивное обучение и воспитание, формирование личности, новые возможности развития.

Yakovleva S.D. INCLUSIVE OF STUDIES IS NEW POSSIBILITIES FOR CHILDREN WITH VIOLATIONS OF PSYCHOPHYSICAL DEVELOPMENT

The article presents the problem of teaching and educating children with disabilities in psychophysical development in conditions of inclusive education. The questions of harmonic development of the child were considered in his works by VA Sukhomlinsky, drawing attention to the need for the formation of personality. The unity of Sukhomlinsky's ideas with the present day in the conditions of the formation of a "new Ukrainian school" for the development of an integral personality, acquires great importance, since it is inclusive education that makes it possible to adapt in typical life situations, to get rid of feelings of isolation, alienation, and socialization. The formation of a competent personality capable of successful adaptation in society is a strategic goal of teaching and educating children with special educational needs in conditions of inclusion, opening up new opportunities for this category of children.

Key words: children in disorders of psychophysical development, inclusive education and upbringing, personality formation, new development opportunities.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вітчизняної освіти пов'язаний із реформуванням і приведенням структури освіти у відповідність до потреб інтеграції України в європейський економічний і культурний простір. Основними принципами «нової української школи» проголошено дитиноцентризм (орієнтація на потреби дитини), гуманізм, демократію. Результатом навчальних досягнень випускників школи визначено перелік компетентностей, що формуються на предметному та міжпредметному рівнях. На вирішення цих та інших

освітніх завдань спрямована «Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р.», затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2016 р.

В освітньому просторі України відбувається процес безальтернативного (порівняно зі спеціальною освітою) впровадження інклюзивного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виховання та всебічно гармонійного розвитку особистості з

виокремленням провідної (першоступеневої) складової виховання привертала й привертає увагу багатьох учених: психологів, педагогів, методистів. Зокрема, розробленням цього питання займалися такі провідні вчені: В.О. Сухомлинський, А.С. Макаренко, К.Д. Ушинський, І.Д. Бех, О.Я. Савченко, В.О. Киричук, В.Г. Кузь, М.Г. Стельмахович.

Постановка завдання – дослідити проблему навчання та виховання дитини з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усебічний гармонійний розвиток особистості як головну мету навчально-виховного процесу розглядав і втілював у життя видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський. Його теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність увійшли до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою, його педагогічні, публіцистичні та літературні праці й учительський досвід збагатили педагогіку новими положеннями й думками.

В.О. Сухомлинський першим заговорив про провідну роль виховання у формуванні духовно багаті особистості, про те, що без духовності не може бути соціально-економічного прогресу. У цьому зв'язку В.О. Сухомлинський справедливо стверджував, що педагогіка повинна стати наукою для всіх. Велику увагу приділяв організації педагогічної освіти, причому теоретичні ідеї він апробував у безпосередній практичній роботі.

Цінний внесок В.О. Сухомлинський зробив у теорію навчання. Він приділяв багато уваги розвитку мислення учнів на уроці, вихованню їхнього творчого ставлення до навчання. Мислення, як справедливо вказує педагог, починається там, де у школярів з'являється потреба відповісти на запитання, і треба спеціальними педагогічними засобами викликати цю потребу, ставлячи перед учнями мету розумової праці; розвиток інтелекту на заняттях, складання казок, творів, самостійного вивчення окремих тем та інше [6, с. 15].

З точки зору В.О. Сухомлинського, діти повинні жити у світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості. У зв'язку з цим він практикував у своїй роботі уроки думки. Це були уроки на природі, де дітям можна задавати тисячі питань. Урок на природі – подорож до джерела живої думки. В.О. Сухомлинський вважав, що праця думки неможлива без дитячої творчості. Він залучав школярів до складання казок, творів, самостійного вивчення окремих тем та іншого [4, с. 78].

Педагог був переконаний, що ефективну виховну роботу школа може будувати лише на основі тисячолітнього досвіду народної педагогіки, культурно-історичних традицій і звичаїв. За таких умов в учнів формується «корінь духовності», «серцевина людини – любов до Батьківщини» [7].

Конструктивні зміни соціально-політичного життя суспільства останнього десятиліття зумовлюють перебудову як загальної, так і спеціальної освіти, яка відповідає Міжнародній конвенції про права дитини та спрямована на реалізацію положень Закону України «Про освіту» й Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті. Відтак спеціальна освіта потребує переорієнтації, що уможливорює гуманістичні засади навчання та виховання дітей з особливими потребами.

Змінюються стереотипи в розумінні навчання та корекційного виховання дітей з особливими потребами, а саме: відхід від концентрації уваги на етапах розвитку та інтеграції в активне життя суспільства, виховання рис, які необхідні для сприймання себе як громадянина світу. Отже, корекційне виховання можна розглядати як соціальний феномен, що необхідний для забезпечення життєдіяльності людини та функціонування суспільства. Тож виховання розглядаємо як спеціально цілеспрямовано організований процес формування суб'єктних відносин для всебічного й гармонічного розвитку кожної особистості. Інакше кажучи, це спеціально організований процес взаємодії (відносин) для формування певних якостей особистості відповідно до мети виховання. Отже, педагог і дитина є суб'єктами виховного процесу, але дитина виступає центральною особою [2].

Розв'язання поставлених перед спеціальною освітою завдань може бути вирішено за умови забезпечення тісного взаємозв'язку між науковцями та практиками-дефектологами, зважаючи на прийняті нові державні нормативні документи, включно з Конвенцією про права осіб з інвалідністю, новими редакціями законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту» та іншими законодавчими актами.

Розумово відсталі діти – складна та неоднорідна за рівнем й особливостями психофізичного розвитку категорія аномальних дітей. Спільними для них є органічні ушкодження кори головного мозку, внаслідок яких спостерігається недостатня сформованість усіх складових психіки, передусім розумової сфери.

Розумова діяльність у цієї категорії характеризується різноманітними за ступенем

і характером порушеннями пізнавальних процесів, що її забезпечують. Найбільшою мірою в них відзначається несформованість мислення. Виявляється своєрідність і в розвитку відчуття, сприймання, пам'яті, уяви, мовлення та уваги. Найістотнішою ознакою розумової дитини є можливість до узагальнень у процесі розв'язання інтелектуальних завдань. Отже, є проблема та потрібні шляхи до її вирішення [1].

За відсутності чи несвоечасності спеціального педагогічного впливу в дитини, окрім первинних вад розвитку елементарних (мимовільних) пізнавальних процесів, виникають вторинні порушення їхніх довільних форм, емоційно-вольової сфери, особистості, діяльності. У навчанні та праці такі порушення є причиною обмежених можливостей розв'язання учбово-практичних завдань, засвоєння знань і способів дій. У дітей спостерігається низький рівень володіння навичками спілкування, несформованість почуттів, здатності до емпатії (співпереживання), імпульсивність, недостатня адекватність, свій відбиток накладає деприваційний стан дитини, його врегульованість, емоції та поведінка. Розумово відсталі діти не завжди адекватно оцінюють себе та власні можливості, події, інформацію. Вони мало обізнані з правилами та нормами поведінки.

Такі особливості розумово відсталих дітей обмежують можливості їхньої соціалізації, обумовлюють зниження рівня та характер вимог до освіченості. Так, спеціальні заклади для розумово відсталих зорієнтовані на максимальний розвиток загальних соціально-адаптаційних можливостей дитини, її обов'язків, практичну підготовку до основних сфер життєдіяльності в суспільстві (професійно-трудова, міжособистісних стосунків тощо) і найперше – до самообслуговування, спілкування, соціальної поведінки [8]. Для цього розумово відсталим дітям у різних типах освітніх закладів надається:

- освіта (нецензована), у межах якої відповідно до ступеня розвитку особи та можливостей її соціалізації визначаються рівні освіченості та здійснюється диференціація змісту навчання. Змісту освіти надається посилене суспільно-адаптаційне, практичне спрямування. У соціально-адаптаційній підготовці дітей важлива роль, крім навчання, відводиться на процес виховання в позазакласній роботі;

- трудова підготовка, яка має загально-трудова, загально-технічний характер. На її основі учні навчаються однієї з робітничих професій у сфері матеріального виробництва.

- виховна робота.

Діти з нижчим рівнем розвитку навчаються виконувати певні трудові операції та дії самообслуговування;

- корекція вад і максимально можливий для дитини розвиток психічних утворень, важливих для її успішної соціалізації та суспільної адаптації.

Отже, розумово відсталі діти в освітніх закладах мають забезпечувати освітою. Ставляться корекційно-розвиваючі цілі, які розглядаються у взаємозв'язку теоретичного та практичного рівнів. Корекційно-розвиваючий вплив є необхідною умовою попередження можливих ускладнень розвитку й умовою ефективного освітнього впливу, внаслідок якого розумово відстала дитина набуває знань, умінь і навичок. Засвоєння передбаченого навчальними програмами матеріалу – необхідна основа корекційно-розвиваючої роботи у спеціальному освітньому закладі [2].

Формування компетентної особистості, здатної до успішної адаптації в суспільстві, є стратегічною метою навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами. У сучасній вітчизняній корекційній педагогіці гостро постала проблема наукового обґрунтування психолого-педагогічних умов розвитку та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в системі інклюзивного навчання. Для цього необхідно забезпечити інтеграцію величезного наукового доробку корекційної педагогіки та спеціальної психології, узагальненого передового практичного досвіду з метою впровадження його в систему інклюзивного навчання та створення на цій основі відповідних корекційно-педагогічних і спеціальних психологічних технологій.

Формування інклюзивного освітнього простору здійснюється за умови інтегрованого підходу, який передбачає систему послуг для людей з особливими освітніми потребами.

Отже, поняття виховання особистості, її становлення тісно пов'язується з поняттям соціалізація. Виховання відбувається в цілісному педагогічному процесі загальноосвітньої школи й займає чільне місце поряд з іншими процесами.

Проблема соціалізації дітей з особливими освітніми потребами знайшла своє відображення в роботах багатьох авторів, зокрема В.І. Бондаря, О.П. Глоби, В.В. Засенка, С.В. Кульбіди, Н.О. Макаручак, В.М. Синьова, Є.П. Синьової, Т.В. Скрипник, О.М. Таранченко, І.В. Татяничкової, О.П. Хохліної, К.В. Merrell, G. Gimpel та інших. В.І. Бондарем (2014 р.) вивчено особливості формування трудової компетентності учнів із вадами інтелекту, визначено умови

успішного їх включення в суспільно корисну й виробничу працю. І.В. Татьяначковою (2014 р.) визначено теоретичні передумови та психолого-педагогічні основи забезпечення соціалізації учнів із вадами інтелектуального розвитку в контексті особистісного, системного та діяльнісного підходів. Представлено систему корекційно-виховної роботи в спеціальній школі, зважаючи на основні стадії соціалізації. К.В. Merrell та G. Gimpel (2014 р.) узагальнили теоретичні та практичні аспекти оцінювання та формування соціальної компетентності дітей і підлітків. Психолого-педагогічні аспекти інклюзивного навчання та його вплив на розвиток і соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами вивчалися М. Ainscow, K. Ballard, J. Deppeler, P. Farrell, D. Harvey, P. Hick, A. Jordan, R. Kershner, T. Loreman, D. Mitchell, E.J. Prince, K. Underwood, А.А. Колупаєвою, Н.М. Компанець, С.П. Мироновою, В.М. Синьовим, Л.М. Шипіциною та іншими дослідниками. Т. Loreman зі співавторами (2014 р.) здійснили аналіз сучасного стану інклюзивної освіти, її концепцій, а також моделей, які використовуються для оцінювання її результатів. У роботі D. Mitchell (2014 р.) обговорюється ефективність використання різних методів навчання в інклюзивних класах. E.J. Prince (2013 р.) розглядає значення відчуття приналежності у школі для визначення ефективності інклюзії. А.А. Колупаєва (2014 р.) аналізує сучасний стан спеціальної та інклюзивної освіти в Україні, виділяє визначальні умови успішності інклюзивних процесів. С.П. Мироновою (2013 р.) розглянуто змістові та організаційні аспекти забезпечення корекційно-педагогічного супроводу інклюзивної освіти. У статті В.М. Синьова, М.К. Шеремет, Л.М. Руденко (2016 р.) висвітлено практичний досвід роботи в інклюзивних школах України, з'ясовано загальні проблемні питання включення, успішного навчання та шкільної соціалізації учнів із порушеннями у розвитку. Визначено організаційні, змістові, процесуальні та психологічні чинники, які впливають на якість інклюзивної освіти та виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Інклюзивне виховання – соціально та педагогічно організований процес формування дитини як особистості незалежно від рівня психофізичного розвитку, як неповторної людської індивідуальності в умовах інклюзивного суспільства.

Сучасна система виховання ґрунтується на таких підходах:

1) системному, який розглядається як поєднання цільового, змістового, операційно-діяльнісного й результативного компонентів;

2) особистісному, котрий передбачає сприйняття дитини як суб'єкта виховання, вважаючи її найвищою цінністю, котрій притаманні свої почуття, переживання;

3) культурологічному – виховання відбувається в контексті культури;

4) відносному – людина виражає себе як особистість через ставлення до будь-чого: до себе, до навколишніх людей, Батьківщини, праці тощо.

Значені підходи розкривають сутність сучасного виховного процесу в інклюзивній школі. Виховний процес в інклюзивній загальноосвітній школі – система виховної діяльності вчителя, яка спрямована на формування всебічно та гармонійно розвиненої особистості незалежно від її індивідуальних можливостей, а тим більше від обмежених можливостей життєдіяльності. Забезпечують виховний процес соціально-педагогічна діяльність вчителя початкових класів як у процесі навчання, так і в спеціальній виховній роботі з учнями в позаурочний час у школі та за її межами [5].

Навчання в інклюзивних класах допомагає дітям із порушеннями психофізичного розвитку адаптуватися до типових життєвих ситуацій, позбутися почуття ізоляваності, відчуження; сприяє соціалізації.

Позитивними аспектами залучення дітей до загальноосвітніх шкіл зазначають такі:

- діти почуваються потрібними, бажаними, стають самостійними;
- змінюється поведінка, ставлення до навчання та навколишніх людей;
- діти успішно адаптуються в колективі, знаходять тут своїх друзів, зникає відчуття ізоляваності;
- відбуваються швидкі та помітні зміни в розвитку;
- удосконалюються вміння, навички;
- навчаються в ровесників соціального досвіду;
- здорові діти накопичують досвід взаємодії;
- забезпечується співпраця, співпереживання, співдружність;
- педагоги мають можливість розвинути свою педагогічну майстерність і творчість [3, с. 50].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, можна відзначити, що навчання та виховання особистості розумово відсталої дитини в умовах інклюзивного навчання відкриває нові можливості її психофізичного розвитку, але інклюзивне виховання вимагає формування професійної компетентності, ціннісних установок для визначення професійного мислення вчителів інклюзивних закладів, їхньої готовності працювати в інклюзивному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. М.: Изд-во АПН РСФСР. 1956. С. 453–480.
2. Замский Х.С. Умственно отсталые дети. История их изучения, воспитания и обучения с древних времен до середины XX века. М., 1995. 217 с.
3. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посібник / Коло авторів: А.А. Колупасва, Н.З Софій, Ю.М. Найда та ін. За заг. ред. Л.І. Даниленко. 2-е вид., стереотип. К.: ФОП Парашин І.С., 2010. 128 с.
4. Коваль Л.Г. Виховання почуття прекрасного. К.: Радянська школа, 1983. 120 с.
5. Луценко І.В. Актуальні питання організації діяльності асистента вчителя в інклюзивному класі. Особлива дитина: навчання та виховання. № 4. 2016. С. 7–11.
6. Соболева К.В. Педагогічні ідеї Василя Сухомлинського. Історико-педагогічний альманах. Вип. 6.: В.О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: зб. наук. праць / за ред. проф. О.Є. Антонової, доц. В.В. Павленко. Житомир: ФОП Левковець Н.М., 2017. С. 15–16.
7. Сухомлинський В.О. Щоб у серці жила Батьківщина. К.: Знання, 1965. 21 с.
8. Хохліна О.П. Корекційно-розвивальна робота в системі спеціальної освіти. Дефектологія. 2000. № 2. С. 11–16.